

antisemitisme was daarentegen onaanvaardbaar, principieel – maar ‘in rein-menselijke beoordeling van de Joden kan ik’, aldus dr. Nederbragt, ‘eventueel heel ver met Hitler accoord gaan’. De daad bij het woord voegend, bepleitte hij dat men huwelijken ‘met individuen van een lichamelijk lager staand ras, met individuen van een ras dat geestelijk minder waard is en met individuen van een niet-gekerstend ras’ zou vermijden. ‘In het algemeen’ kon een Christen slechts met een Jood huwen als deze laatste eerst tot het Christendom was overgegaan.¹

Na de *Machtübernahme* kwam een tweede antirevolutionair schrijver tot nagenoeg dezelfde conclusies: wel stond ‘het Calvinisme in wezen diametraal tegenover het nationaal-socialisme’, maar de Calvinist kon toch ‘veel waarderen van wat de nationaal-socialistische beweging in Duitsland nastreeft en als middel tot bereiking van haar doel aanwendt’. Alweer: antisemitisme was uit den boze, maar ‘de Jood te waarderen om zijn menselijke eigenschappen is soms ook voor de Calvinist moeilijk.’² H. Diemer, oud-voorzitter van het Christelijk Nationaal Vakverbond, hoofdredacteur-directeur van het antirevolutionaire dagblad *De Rotterdammer*, maakte in die tijd drie reizen door Duitsland, hield er ‘elk drijven in de richting van pogroms of georganiseerde Jodenvervolgingen, gepaard gaand met mishandeling tot doodslag toe, . . . van te voren (voor) uitgesloten’, maar vond ook dat de Joden nu eenmaal een ander ‘ras’ vormden dan de niet-Joden, ‘en daarom is zowel voor de Joden als de niet-Joden gewenst dat deze werkelijkheid onder ogen wordt gezien en maatregelen worden genomen om beide rassen te beschermen.’³

De opvattingen van de hier aangehaalde gereformeerden hadden hun historische wortels. Revius ten spijt (‘’t En zyn de Joden niet, Heer Jesu, die U cruysten’), was menigeen in Christelijke kring de Joden verantwoordelijk blijven stellen voor het vergoten bloed van Christus. ‘Elke Jodenverguizing’ principieel verwerpend, had Kuypers, de aanbieder leider, niettemin in de jaren '70 van de negentiende eeuw enkele uitspraken gedaan welke die verguizing in de hand werkten: de Joden waren, had hij geschreven, ‘heer en meester in ons werelddeel geworden’, een ‘onloochenbaar feit’ had hij het genoemd, ‘dat de Joden wel met ons van eenzelfde rijk, maar niet van eenzelfde natie zijn, en wel ter dege als gasten in ons midden verkeren.’⁴

¹ J. A. Nederbragt: ‘Hitler, de Duitser, als denker’ *Anti-Revolutionaire Staatskunde*, VIII (1932), p. 409–18, 506–18. ² H. F. J. Westerveld: ‘Calvinisme en nationaal-socialisme’, a.v., IX (1933), p. 193–205. ³ H. Diemer: *Het Duitse nationaal-socialisme – De Westeuropese democratie op de proef gesteld* (1934), p. 64 e.v. ⁴ Aanhalingen uit 1874 bij B. van Kaam: *Opstand der gezagsgetrouwen. Mannenbroeders en zonen in de jaren 1938–1945* (1966), p. 10–11.